

ТЕОРЕТИЧНІ ВИТОКИ ФЕНОМЕНУ “КУЛЬТУРА ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ”

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 3(34), с. 44–49

Розглянуто сутність поняття “культура парламентської діяльності”, зроблено теоретичний аналіз взаємозв’язку понять “політична культура”, “культура парламентської діяльності”, “менталітет”.

Інтерес до вивчення феномену політичної культури обумовлений усвідомленням науковцями необхідністю виявлення засобів і механізмів досягнення політичної стабільності і суспільно-політичного розвитку за допомогою аналізу глибинних, емоційних і соціально-психологічних зв’язків між людськими спільнотами і формами правління, владою.

Дослідження різних аспектів політичної культури — характеру зв’язку між соціальною структурою суспільства і культурою, особливостей політичної поведінки людей різних національностей і культур, ступеня впливу традицій на розвиток політичного процесу, ролі людського чинника в політиці мають давню історію. Феномен, який в сучасній науці визначається як політична культура, був предметом уваги багатьох мислителів: Платона, Аристотеля, Н. Макіавеллі, Ш. Монтеск’є, А. де Токвіля, К. Маркса, М. Вебера, М. Бердяєва, К. Мангейма та ін. Проте вперше концептуально поняття “політична культура” було використано німецьким істориком-просвітником XVIII ст. Й. Гердером. Категоріального ж статусу воно набуло у середині XX ст. завдяки зусиллям Г. Алмонда, С. Верби, Л. Пая, Д. Каванаха, У. Розенбаума, Д. Елазара, К. фон Бойме та ін.

Передумовою концептуальної розробки проблеми політичної культури стали дослідження політичних систем, які в політичній науці відомі як “теорія систем”. Основ-

ну констатуючу ознаку яких багато вчених вбачали в наявності ціннісно обумовлених зв’язків між владою і суспільством. Тобто об’єднуючим і стабілізуючим чинником політичної системи розглядалися політичні цінності. Тобто виникнення теорії політичної культури — це своєрідна спроба подолання формальних методів дослідження політики, прагнення об’єднати формальну та реальну політичні системи, простежити взаємозв’язок процесів прийняття політичних рішень та політичну поведінку громадян.

Існує багато дефініцій політичної культури, кілька підходів до розуміння її сутності. Необхідно зазначити, що в західних і вітчизняних науковців немає єдиного підходу як до самої категорії політичної культури, так і до її змісту, структурних компонентів, функцій. Складність у розумінні і тлумаченні політичної культури пов’язується з розумінням самого поняття “культура” в культурології. На сьогодні можна нарахувати більш ніж 500 визначень зазначеного поняття, що, звісно, ускладнює пізнавальну ситуацію також з поняттям політичної культури. У найзагальнішому вигляді її можна розглядати як суб’єктивний вимір суспільних основ політичної системи.

Найбільш поглиблено феномен політичної культури відображено в працях Г. Алмонда, С. Верби, Л. Пая, С. Гантінгтона, Д. Елазара, Д. Дівайна та ін., які стояли на “орієнталістських” позиціях. Наприклад, Л. Пай розглядав політичну культуру як сукупність

установок, переконань і почуттів, яка впорядковує і надає значення політичному процесу і яка являє собою основні припущення і правила, які управляють поведінкою в політичній системі; вона включає як політичні ідеали, так і діючі норми управління. До політичної культури Л. Пай включає зміст таких категорій, як політична ідеологія, національний характер і дух, національна політична психологія і фундаментальні цінності народу [1, 86]. Американські політологи Г. Алмонд і Дж. Пауелл визначають політичну культуру як сукупність індивідуальних настанов і орієнтацій учасників певної системи, як суб'єктивну сферу, що є основою політичних дій [2, 86–87]. На думку іншого науковця Л. Дитмера, у політичній культурі є те, що належить “культурі” і не дає змоги зводити її ні до “політичної структури”, ні до “політичної психології”. Основою аналізу політичної культури є символи, оскільки за допомогою них люди виражають один одному свої почуття і цінності. І тому політична культура — це система політичних символів, певна семіологічна система, яка передбачає семантичний аналіз змісту політичних символів та понять і включається до більш широкої системи — системи політичної комунікації.

Інші дослідники, наприклад Є. Вятр і Д. Пол, вважають, що поряд зі “зразками” політичної свідомості до політичної культури мають бути обов'язково включені і “зразки” політичної поведінки.

У працях вітчизняних науковців та авторів ближнього зарубіжжя існують помітні розбіжності в трактуванні політичної культури. Переважно вони аналізують сутність, структурні компоненти та функції політичної культури.

Залежно від предмета, завдань і загальної концепції культури сформувався такі підходи до дослідження політичної культури: *логіко-гносеологічний* аналіз політичної культури, дослідження її категоріальних зв'язків з міждисциплінарними поняттями та аналіз політичної культури як *психолого-ідеологічного феномену* — з'ясування соціально-психологічних механізмів перетворення політичних ідей у переконання і вчинки, дії.

Спираючись на різні трактування політичної культури, можна сформулювати синтезоване визначення політичної культури:

- це суб'єктивна сфера, яка лежить в основі політичної діяльності, яка складається з орієнтації, системи цінностей, символів, вірувань і установки індивідів на політичні дії;
- спосіб духовно-практичної діяльності, зокрема реалізація політичних знань, ціннісних орієнтацій і моделей поведінки; суміш політичної свідомості і політичної поведінки; відповідно в структурі політичної культури виокремлюються компоненти пізнавального, емоційного, оцінного і поведінкового характеру;

Вважається, що на індивідуальному і груповому рівнях політична культура виступає як єдність політичної свідомості і поведінки, але на соціальному рівні вона доповнюється культурою функціонування політичних інститутів, які складають політичну систему суспільства [3; 4; 5; 6; 7; 8].

Тобто *політична культура* — це система історично обумовлених, відносно сталих і репрезентованих (“зразкових”) орієнтацій (уявлень, переконань, установок, почуттів, оцінок) і моделей поведінки індивідів і груп, а також стилю діяльності суб'єктів політичного процесу, моделей функціонування політичних інститутів і системи, яку вони утворюють.

На сьогодні уваги потребує проблема *дослідження політичної культури як елемента політичної системи суспільства і управлінської діяльності*. Зважаючи на те, що Україна перебуває у фазі інституціоналізації демократії, актуальною для трансформаційного суспільства є проблема культури функціонування політичних інститутів і, зокрема, в зазначеному контексті — проблема культури функціонування парламенту [9; 10; 11].

Політологічні аспекти діяльності парламенту в системі функціонування гілок влади досліджувалися багатьма вітчизняними політологами. Увагу дослідників привертала також проблематика історичної еволюції парламентаризму, порівняльний аналіз світового та вітчизняного досвіду, різноманітні аспекти діяльності сучасних парламентських установ.

Проблеми ж культури парламентської діяльності залишаються фактично не дослідженими у вітчизняній науці. Якщо дослідження політичної культури на індивідуальному, груповому (субкультури) та суспільному рівнях проводяться і є ряд публікацій і наукових розробок (дисертаційних досліджень) з цих тем, то інституційний вимір політичної культури у вітчизняній науці потребує аналізу та наукового обґрунтування.

Оскільки характер взаємозв'язку між політичною діяльністю і політичними відносинами істотно впливає на характер парламентської діяльності, в межах досліджуваної теми доцільно зупинитися на проблемі співвідношення *політичних відносин і політичної діяльності*. Політичні відносини — фактор, який стабілізує політичний процес, а політична діяльність спрямована на їх перебудову, змінення і розвиток. Суб'єктами політичних відносин є соціально-історичні спільноти, людство, народи, класи, нації, соціальні групи, індивіди. Всі соціальні суб'єкти пов'язані між собою політичними відносинами, які є наслідком соціальної диференціації і водночас засобом підпорядкування, встановлення і реалізації соціальної сутності. Характер політичних відносин визначає політичні обставини, ситуацію, стратегію і тактику, а також зміст політичної діяльності. Політичні відносини визначають, яким чином соціальні суб'єкти можуть здійснювати політичну діяльність за допомогою політичних інститутів, норм, процедур, а також визначають засоби цієї діяльності та регламентують її. У процесі розвитку нові потреби й інтереси породжують необхідність виходу за межі існуючих норм, пошуку нових методів, форм та засобів політичної діяльності, процедур прийняття рішень. Для цього соціальні суб'єкти мають усвідомити необхідність політичних змін, розвитку нових форм і засобів діяльності.

Політична діяльність є усвідомленими діями і може з'явитися при усвідомленні суб'єктами свого суб'єктивного положення і того, в якому напрямі необхідно провести зміни суспільних відносин з тим, щоб вони сприяли розвитку життєдіяльності суспіль-

ства. Головна мета політичної діяльності — перетворення соціально-політичних відносин, а культура в цій діяльності є засобом зміни не лише політичних відносин, а й особистостей.

Нині очевидно, що політична культура стає якісною характеристикою не лише політичної свідомості, а й політичних інститутів, організацій, політичної системи, а також політичних відносин. Тобто політична культура і політична система перебувають у діалектичній взаємозалежності. Політична культура є якісною характеристикою і складовою політичної системи, з одного боку, а реальна, фактично діюча політична система породжує певний тип політичної культури.

Незважаючи на той факт що кожен з членів парламенту є особистістю з притаманними тільки цій особистості рисами індивідуального характеру, манерою спілкування, поведінки і т. п., ці особистості де-юре і де-факто об'єднані в єдиний колегіальний орган — парламент, який є представницьким органом влади і великою мірою віддзеркалює рівень політичної культури громадян і суспільства в цілому. Безперечно також і те, що на депутата, як і на кожного індивіда, впливає відповідна субкультура в рамках загальної політичної культури суспільства, а це означає, що для того, щоб уникнути особистісних моментів у вираженні волі та інтересів своїх виборців, свою депутатську діяльність він повинен здійснювати чітко, відповідно до норм закону, згідно зі своїм статусом. З іншого боку, кожен депутат є також виразником інтересів певної партії, групи партій чи політичного об'єднання, які перебувають у постійному процесі політичної боротьби. Отже, для того щоб знайти оптимальне поєднання індивідуального та колективного вираження інтересів, перебувати в процесі перманентної політичної боротьби і при цьому залишитися в рамках цивілізованої поведінки, необхідно застосовувати конституційні та правові регулюючі норми, визначені законом, а також поєднувати ці норми із загальнолюдськими нормами поведінки, загальної моралі та людських взаємин, а також правил політичної поведінки, які прописані у вигляді кодексів

депутатської поведінки та етичних професійних засад діяльності представників депутатського корпусу, складених фахівцями в цій галузі.

Виходячи з зазначеного вище, сутнісне наповнення поняття “культура парламентської діяльності” складається з рухомого синтезу сукупності законних та правових норм, кодексів та правил поведінки парламентарів, етичних принципів та моральних орієнтирів, загально визнаних у світі.

Культура парламентської діяльності як вираження державно-політичного досвіду конкретних соціальних спільнот є результатом історичного розвитку, у зв'язку із чим необхідно виокремити *чинники*, що визначають її історичну своєрідність.

Політична культура народу має історично-мінливий характер, але при цьому виявляє сталість типових, найхарактерніших для даної політичної культури еталонів сприйняття політики, політичної поведінки, політичних відносин. Усе це дає підстави говорити про існування певної субстанційної (сутнісної) основи, що, незалежно від історичних змін, не піддається трансформації і протягом історії визначає своєрідність національної політичної культури. Зокрема, в останніх дослідженнях як фактор своєрідності політичної культури розглядається ідея національного характеру, яка має слугувати базою для всіх політико-культурних досліджень. Таким чином, відкритий ще німецькою історичною школою права (Ф. К. фон Савіні) “дух народу” (у нашому розумінні — ментальність) являє собою психологічний фактор політико-культурної своєрідності. Отже, суспільна політична свідомість, політичні інститути та структури можна розглядати певною мірою як результат фундаментальних особливостей менталітету народу.

Поняття “менталітет” було запроваджено у суспільні науки представниками історико-психологічного й культурно-антропологічного напрямів Н. Леві-Брюлем, Л. Февром, М. Блоком. Сам термін “менталітет” запозичений із західноєвропейського (зокрема французького) філософського лексикону. Слово “ментальність” пов'язане з такими

його латинськими аналогами, як “менталіс”, “менс”, “ментіс”, тобто розумовий, розум, думка або інтелект.

Менталітет дає змогу свідомості інтегрувати хаотичний потік різноманітних вражень у певне світобачення, а політична культура, у свою чергу, є частиною загальнонаціональної культури. Тож ментальні настанови на всіх рівнях — від теоретичного до буденно-емоційного та несвідомого — є невід’ємними компонентами формування політичної культури. І немає такої сфери діяльності нації або її громадян, де б не виявився притаманний їм менталітет. Під останнім трактується записаний в матеріальних основах психіки певний поведінковий код, що детермінує стійкий соціально-психологічний стан суб’єкта (людини, нації, народу), органічну цілісність соціально-психологічних якостей і ознак, притаманних певному народу, його громадянам, яка обумовлює саме таку, а не іншу реакцію суб’єкта менталітету на зміну навколишніх умов [12; 13]. За цим визначенням стає зрозумілим, що менталітет нації проявляється у системі моральних вимог, соціальних норм, цінностей і принципів виховання, формах правовідносин між людьми, їх ставленні до природи праці, в національному характері та темпераменті, різних компонентах загальної культури етносу, у тому числі й політичному.

Важливість дослідження української політичної ментальності пов’язана передусім з тим, що без з’ясування цього наукового явища дослідження таких глибинних складових компонентів політичної культури та її ідейних основ, як політична свідомість, політична психологія, політичні традиції та звичаї людини, соціальної спільноти або суспільства в цілому, практично неможливо. Існування ментальності дає можливість виявити наявність нераціональних (підсвідомих) механізмів життєвого (побутового) розуміння політики. Знання законодавцями, державними діячами сутності політичного менталітету народів, які проживають в Україні, сприятиме більш виваженим і адекватним, таким, що відповідають духу і настроям народу, рішенням. Тобто цілеспрямоване пізнання політич-

ної ментальності суспільства народними депутатами — необхідна умова, завдяки якій закони стають більш зрозумілими для людини і більш ефективними для регулювання певних відносин.

Поняття “політичний менталітет” і “політична культура” перебувають у складних історико-діалектичних взаєминах, які інколи важко зафіксувати, виокремити, оскільки, з одного боку, вони за своїм походженням є явищами духовними, з другого — соціально неоднорідними.

Таким чином, поняття “менталітет” не можна замінити поняттям “культура” або “політична культура”, оскільки менталітет є складовою культури і посідає в ній своє особливе місце.

Національний політичний менталітет (залежно від його специфічних ознак) для політичної культури може мати як позитивне, так і негативне значення. Скажімо національні традиції, обряди, які щодо менталітету ближчі, ніж культура, а фактично є його ознаками, на стан політичної культури впливають більше, ніж сама політика, і можуть бути природним правом певного народу. Якщо національні традиції чи обряди наповнені негативним змістом, то це накладає негативний відбиток і на політичну культуру. Трансформувати негативні звички, або традиції народу (“моя хата скраю, я нічого не знаю” та ін.), у позитивно значущі цінності значно складніше, ніж скажімо, внести доповнення або зміни до законів та правових норм. Ось чому для усвідомлення національних особливостей політичної культури і врахування їх у законотворчій або парламентській діяльності замало мати лише політологічні знання.

Ментальність певного народу, його політична культура знаходять своє відображення й у формуванні та становленні *політичних інститутів суспільства*, які є самостійними структурними елементами політичної системи, оформленими в організаційно-правовому аспекті та створеними для реалізації завдань політики. На думку Л. Пая, в кожній суспільно-політичній системі існує “організаційна суб’єктивна сфера політики”, що надає значущість політиці, дисципліну інститу-

там і соціальний зміст індивідуальним діям. Концепція політичної культури передбачає, що традиції суспільства, дух його публічних інститутів, пристрасті та колективний розум його громадян, а також стиль і діючі кодекси його лідерів — не просто випадкові продукти історичного досвіду, а й взаємопов’язані частини єдиного цілого, що являє собою комплекс відносин” [1, 130–132].

Російські науковці В. Жуков, Б. Краснов визначають у політичній культурі три основних рівня: сфера політичної свідомості, сфера політичної поведінки та сфера інституційного забезпечення.

Інституційний рівень політичної культури передбачає виявлення:

- методів управління системою (демократичні, авторитарні, тоталітарні);
- методів прийняття і здійснення політичних рішень;
- методів взаємодії з іншими політичними системами та інститутами;
- методів регулювання соціально-політичних конфліктів;
- типу електорального процесу (форм і методів організації виборів);
- засобів захисту корпоративних (національних) інтересів [13, 691–692].

Таким чином, витоки сутності поняття “парламентська культура” походять з того, що політична культура є якісною характеристикою не лише політичної свідомості і поведінки, а й політичних інститутів, організацій, політичної системи і політичних відносин. При цьому особливого змістовного наповнення набуває аналіз взаємозв’язку між політичною культурою і управлінням, особливо з позиції демократизації суспільно-політичного життя.

Одним з головних висновків дослідження взаємозв’язку понять “політична культура” та “парламентська культура” є те, що політична культура надає окремій людині керівні принципи політичної поведінки, а колективу — систему цінностей і раціональних доводів, які забезпечують єдність та взаємозв’язок функціонування інститутів і організацій. За характером, цільовим призначенням і ступенем організованості політичні інститути виступають як структурно-територіальні інсти-

тути, організаційно-функціональні інститути (партії, органи держави, громадські організації, ЗМІ тощо), функціонально-процедурні інститути (вибори, референдуми, всенародні обговорення тощо).

Література

1. Pye L. Political Culture and National Character // Social Psychology and Political Behavior / Columbus, Ohio, 1971. — P. 86.
2. Алмонд Г., Пауэлл Дж., Стром К., Далтон Р. Сравнительная политология сегодня: Мировой обзор / Сокр. пер. с англ. А. С. Богдановского, Л. А. Галкиной; Под ред. М. В. Ильина, А. Ю. Мельвиля. — М.: Аспект-Пресс, 2002. — 537 с.
3. Бортников В. І. Політична участь і демократія: українські реалії: Монографія. — Луцьк: РВВ Вежа Волинськ. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. — 524 с.
4. Гаджиев К. С. Введение в политическую науку. — М.: Логос, 2000. — 524 с.
5. Дармограй Н. Культура політичної влади // Вісн. нац. акад. держ. упр. — 2004. — № 3. — С. 379–390.
6. Дмитренко М. А. Формування політичної культури особистості в умовах трансформації суспільства (по-

літологічний аналіз): Дис. ... канд. політ. наук: 23.00.03 / АПН України. Ін-т вищої освіти. — К., 2005. — 190 с.

7. Корж С. А. Фрагментарна політична культура як вияв перехідного періоду розвитку українського суспільства: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.03 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова — К., 2009. — 20 с.

8. Максимець Б. Політичні партії та політична культура як складові політичної стабільності в Україні // Актуал. пробл. держ. упр. Одес. іл. — 2005. — Вип. 1 (21). — С. 65–76.

9. Політичний клас у сучасній Україні: специфіка формування, тенденції розвитку / За заг. ред. Ф. М. Рудича. — К: Парлам. вид-во, 2010. — 336 с.

10. Розумний М. Розвиток політичної системи України: виклики і загрози // Політ. менеджмент. — 2008. — № 1. — С. 9–13.

11. Романюк О. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи: Монографія. — Л.: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007. — 391 с.

12. Лобань Т. Особливості українського менталітету та його вплив на процес державного будівництва в Україні // Людина і політика. — 2004. — № 4. — С. 106–112.

13. Прикладная политология / Учеб. пособие под общ. ред. В. И. Жукова, В. И. Краснова. — М., МГСУ: Изд-во “Союз”, 1997. — 992 с.

На підставі основних положень теорії політичної культури розкрито та визначено сутність, значення та витоки поняття “парламентська культура”, показано взаємозв’язок понять “політична культура”, “парламентська культура” та “менталітет”. Визначено, що політична культура надає окремій людині керівні принципи політичної поведінки, а колективу — систему цінностей і раціональних доводів, які забезпечують єдність та взаємозв’язок функціонування інститутів і організацій.

На основании основных положений теории политической культуры раскрыта и определена сущность, значение и истоки понятия “парламентская культура”, показано взаимосвязь понятий “политическая культура”, “парламентская культура” и “менталитет”. Определено, что политическая культура предоставляет отдельному человеку руководящие принципы политического поведения, а коллективу — систему ценностей и рациональных доводов, которые обеспечивают единство и взаимосвязь функционирования институтов и организаций.

On the basis of substantive provisions of theory of political culture exposed and certain essence, value and sources of concept “Parliamentary culture”. Intercommunications of concepts “Political culture”, “parliamentary culture” and “mentality” is also shown. It is proved, that a political culture gives a separate person leading principles of political conduct, and to the group of persons — system of values and rational reasons which provide a unity and intercommunication of functioning of institutes and organization.

Надійшла 8 червня 2012 р.